

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 792.03(497.434)"1944/1945"

Prejeto: 23. 6. 2010

Aleš Gabrič

doc. dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: ales.gabric@inz.si

Prvo Slovensko narodno gledališče je delovalo v Beli krajini

IZVLEČEK

Na osvobojenem ozemlju Bele krajine je bilo 12. januarja 1944 ustanovljeno Slovensko narodno gledališče, prvo gledališče, ki je nosilo nedvoumno nacionalno slovensko oznako. Gledališče ni bilo zgolj še eno frontno gledališče za politično propagandne potrebe in dvigovanje borbene morale partizanov. Od avgusta 1944, ko so večino gledaliških moči na osvobojenem ozemlju Bele krajine zbrali v Črnomlju, so začeli posegati tudi po bolj zabavnem repertoarju iz zakladnice svetovne in slovenske dramatike. Poleg aktivističnih nalog so uprizorili tudi dela iz železnega slovenskega repertoarja (Cankar, Linhart), iz zakladnice svetovne dramatike (Molière, Čehov, Nušič) in sodobna slovenska dela (Bor). Nekaterim idejam (Shakespeare, Schiller) pa so se morali odreči zaradi kratkega veka delovanja gledališča in zaradi pomanjkanja večjega števila izkušenih igralcev.

KLJUČNE BESEDE

gledališče, SNG, kulturna politika, Filip Kumbatovič Kalan, Bela krajina, Črnomelj, 1944–1945

ABSTRACT

THE FIRST SLOVENIAN NATIONAL THEATRE OPERATED IN WHITE CARNIOLA

The Slovenian National Theatre, the first to be clearly designated Slovenian national theatre, was established in the liberated territory of White Carniola on 12 January 1944. It was not merely another in the series of Liberation Front theatres set up for the purposes of political propaganda and heightening the fighting morale of the partisans. From August 1944 onwards, when the main part of theatre capacity in the liberated territory of White Carniola was consolidated in Črnomelj, increasing attention was given to a more challenging repertoire from the treasury of the world and Slovenian drama. In addition to performing activist roles, the theatre staged works from the permanent Slovenian repertoire (Cankar, Linhart), the treasury of the world drama (Molière, Čehov, Nušič) and contemporary Slovenian productions (Bor). On the other hand, it was compelled to abandon a few ideas (Shakespeare, Schiller) due to its short period of operation and the lack of experienced actors.

KEY WORDS

theatre, SNG, cultural policy, Filip Kumbatovič Kalan, White Carniola, Črnomelj, 1944–1945

Ustanovitev prvega Slovenskega narodnega gledališča

V prvem obdobju osvobodilne vojne do kapitulacije Italije septembra 1943 je Osvobodilna fronta slovenskega naroda na osvobojeno ozemlje od izobraženih poklicev vabila predvsem strokovnjake tehniških in medicinskih ved. Ko je po kapitulaciji Italije pričakovala nastanek večjega osvobojenega ozemlja, ki bi ga lahko nadzorovala partizanska vojska, so postali na osvobojenem ozemlju zelo dobrodošli tudi umetniki in znanstveniki humanističnih in družboslovnih ved. K odhodu iz okupirane Ljubljane na osvobojeno ozemlje je po kapitulaciji Italije vodstvo osvobodilnega gibanja pozvalo tudi umetnike različnih zvrsti in septembra 1943 se je za takšno pot odločilo več gledaliških ustvarjalcev. Njihov prihod na osvobojeno ozemlje je odprl povsem drugačne pogoje gledališkega ustvarjanja kot pred tem zgolj na agitacijsko dejavnost osredotočene priložnostne skupine, ki so se omejevale na agitke, ki naj bi dvigovale borbenega duha partizanskih enot.

Sprva so bili gledališčniki razporejeni med propagandne odseke XIV., XV. in XVIII. divizije, ki so jih vodili Karel Destovnik – Kajuh, Matej Bor in Tone Seliškar. Ko je bilo oblikovano večje in bolj stabilno osvobojeno ozemlje na jugovzhodnem delu slovenskega ozemlja, so začeli v vodstvu osvobodilnega gibanja premišljevati o oblikovanju stalne in večje gledališke skupine, ki bi lahko pripravljala tudi bolj zahtevna dela. Janez Jerman je vodil skupino, v kateri so prevladovali bivši člani Narodnega gledališča iz Ljubljane. Iz drame so bili v njej Jože Tiran, Vladoša Simčičeva, Ema Starc, Jože Gale in France Presetnik, iz opere sestro Nada in Bogdana Stritar, Smiljan Samec, Rado Simoniti, Mario Kristančič in Štane Česnik. V skupni so bili še glasbeniki Franci Šturm, Karel Pahor, Cveto Marolt in plesalka Marta Paulinova. Za predstavnike na zboru odposlancev slovenskega naroda, ki je zasedal prve dni oktobra 1943 v Kočevju, je ta združba, ki se je poimenovala Partizanska gledališka skupina, odigrala dve enodejanki. Skeč Edvarda Kocbeka Noč pod Hmeljnikom je kmalu utonil v pozabo, v nasprotju s tem pa je igra Mileta Klopčiča Mati postala v naslednjih letih stalni gost manjših slovenskih odrov.¹

Partizanska gledališka skupina je bila kratkega veka, saj je bila v času nemške ofenzive oktobra 1943 razdeljena med divizije in se razpršila na različne strani Slovenije. Po koncu ofenzive, ko je Bela krajina postala središče osvobojenega ozemlja, je v razgovorih med gledališčniki in vodilnimi člani

osvobodilnega gibanja vedno pogosteje prihajal na dan predlog, da bi večino gledališkega potenciala z osvobojenih ozemelj vnovič združili pod eno streho. Nekaj dni pred božičem 1943 so Karel Destovnik, Ignac Koprivec in Filip Kumbatovič v Glavnem štabu NOV in PO Slovenije z njegovim komisarjem Borisom Kraigherjem razpravljali, kako bi na enem mestu zbrali igralsko skupino s poklicnimi gledališkimi delavci.² Vprašanje je bilo na dnevnem redu tudi 4. in 5. januarja 1944, ko je v Semiču zasedal prvi kongres kulturnih delavcev Osvobodilne fronte.³ Ideje, ki so se porajale v teh razpravah, je 9. januarja 1944 obravnavalo še vodstvo osvobodilnega gibanja, Izvršni odbor Osvobodilne fronte, in sklenil: »Izda se dekret o osnovanju Slovenskega narodnega gledališča na osvobojenem ozemlju. Za ravnatelja se imenuje tov. Kumbatovič, za dramaturga tov. Klopčič.« Člane naj bi med kulturniki, ki so bili na osvobojenem ozemlju, izbrala Josip Vidmar in Filip Kumbatovič Kalan, za izvedbeni del, sestavo ustreznega ustanovitvenega dekreta, pa je bil zadolžen Marjan Breclj.⁴

Odlok o ustanovitvi Slovenskega narodnega gledališča (SNG) sta 12. januarja 1944 podpisala predsednik in sekretar izvršnega odbora Osvobodilne fronte Josip Vidmar in Boris Kidrič. Temeljni nalogi SNG sta bili posredovanje gledališke umetnosti množicam in iskanje novih talentov. Poleg Kumbatoviča in Klopčiča je bilo za člane gledališča imenovanih še 16 gledaliških delavcev,⁵ večinoma iz Partizanske gledališke skupine. Izvršni odbor OF je na seji 15. februarja 1944 za člane imenoval še štiri nove člane.⁶ Večina imenovanih je že imela izkušnje na odrih slovenskih gledališč ali ljubljanske opere.

Ustanovitev poklicnega gledališča v vojnih razmerah vsekakor ni običajna odločitev. SNG na osvobojenem ozemlju je bilo zamišljeno drugače kot frontna gledališča. Medtem ko so se slednja ukvarjala predvsem s kratkimi propagandnimi prizori, skeči, enodejankami za dvigovanje borbene morale borcev, naj bi poklicni teater naredil korak v smeri proti vrhunski umetnosti. Posebnost gledališča, ki je nato delovalo na osvobojenem ozemlju v Beli krajini, je bilo tudi dejstvo, da je bilo sploh prvo slovensko gledališče, ki se je ponašalo z imenom Slovensko narodno gledališče. Po prvi svetovni vojni sta zaradi teze o troedinem jugoslovanskem narodu gledališči v Ljubljani in Mariboru nosili (zgolj) imeni Narodnih gledališč. Mariborskega je

¹ Več o gledališki dejavnosti med partizani glej v: Kalan, *Veseli veter*; Cesar, *Slovenska kultura*; Gale, *Igralci so prišli*; Moravec, *Gledališče v narodnoosvobodilnem boju*; Valič, *Frontniki*; Slivnik, *Razstava ob 40 letnici ustanovitve*; Plahuta, *Igralske skupine*.

² Kalan, *Veseli veter*, str. 109.

³ ARS, AS 1887, Slovenski poročevalec, 13. 1. 1944, št. 2, str. 7–8, I. kongres slovenskih kulturnih delavcev na osvobojenem ozemlju; glej tudi: Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam*, str. 299–301; Gale, *Igralci so prišli*, str. 73–75.

⁴ ARS, AS 1670, t. e. 1, Seja IO OF, 9. 1. 1944.

⁵ ARS, AS 1670, t. e. 7, Odlok o ustanovitvi Slovenskega narodnega gledališča na osvobojenem ozemlju.

⁶ ARS, AS 1670, t. e. 1, Seja IO OF, 15. 2. 1944.

Izvršni odbor
Osvobodilne fronte
Slovenskega naroda

Dne 12. januarja 1944.

Št. 13/44-B

O D L O K

O USTANOVITVI SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA IN O IMENOVANJU NJEGOVEGA VODSTVA IN ČLANSTVA

I.

Na osvobojenem in po edinicah NOV in PO Slovenije kontroliranem ozemlju ustanavlja Izvršni odbor Osvobodilne fronte Slovenskega naroda Slovensko narodno gledališče z nalogo, da v času naše osvobodilne borbe posreduje narodnim množicam gledališko umetnost in z nalogo, da iz naših ljudskih množic dvigne nove talente.

II.

Za ravnatelja Slovenskega narodnega gledališča na osvobojenem in po edinicah NOV in PO Slovenije kontroliranem ozemlju imenuje Izvršni odbor tovariša ing. arh. Kumbatoviča Filipa, univerzitetnega docenta in knjiške ževnika; za dramaturga pa tovariša Mileta Klopčiča, tajnika Slovenske matice in pesnika.

III.

Kot prve člane tega Slovenskega narodnega gledališča imenuje Izvršni odbor naslednje tovariše in tovarišice:

Anico Čepetovo	Franceta Presetnika
Staneta Česnika	Smiljana Samca
Jožeta Galeta	Vladoško Simčičevo
Janeza Jermana	Rada Simonitija
Maria Kristančiča	Emo Starčeve
Marto Pavlinovo	Bogdano Striterjevo
Vladimirja Pavšiča - Mateja Bora	Nado Striterjevo
Lojzeta Potokarja	Jožeta Tirana

IV.

Ta odlok stopi takoj v veljavo.

Za:

Predsednik IOOF:

Sekretar IOOF:

[Signature]

[Signature]

Odlok o ustanovitvi Slovenskega narodnega gledališča (ARS, AS 1670, t. e. 7).

nemški okupator ukinil ob začetku vojne na slovenskih tleh, ljubljanski pa je tudi med vojno še nosil predvojno ime. V letu 1944 in do konca vojne pomladi 1945 sta tako na Slovenskem delovali dve poklicni gledališči, Narodno gledališče v Ljubljani in Slovensko narodno gledališče, ki je domovalo v Črnomlju.

SNG se je na osvobojenem ozemlju vseskozi vrtelo med svojo kulturno in politično vlogo. Bolj kulturno poslanstvo je prišlo do izraza pri pripravi gledaliških del, koncertov, recitalov in plesnih prireditev. Bolj na politično plat pa se je delovanje nagnilo ob pripravi priložnostnih kratkih iger, slavnostnih akademij in pri načrtovanju dela po okusu cenzorjev. Obeh nalog sploh ni lahko ločevati, saj so se po večini prekrivale. To je bilo npr. izrazito razvidno pri izvedbi gledaliških tečajev za ljudske talente, kjer so imeli pred očmi tako težnjo po širjenju gledališke dejavnosti, torej bolj kulturno poslanstvo, kot propagiranje načel Osvobodilne fronte, torej bolj politično nalogo.

SNG se predstavi

Vzdušje, ko kulturnega in političnega skorajda ni bilo možno ločevati, je prišlo do izraza že na prvi premieri SNG. Bila je 20. februarja 1944 v Črnomlju, ko so med prvim zasedanjem Slovenskega narodno osvobodilnega sveta v režiji Mateja Bora postavili na oder Kralja na Betajnovi Ivana Cankarja. Izbor vsekakor ni bil slučajen. Cankarjeva dela so klicala k uporabi in boju za slovenstvo, pa čeprav je avtor vanje vnesel tudi precej pesimističnih misli o slovenski upornosti. Toda prav Cankar je bil pred vojno eden tistih avtorjev, ki je bil stalna tarča klerikalnih cenzorjev in prav ob njegovih Hlapcih je prišlo februarja 1939 v Narodnem gledališču v Ljubljani do zadnjih predvojnih demonstracij, ki so jih sprožili posegi cenzorjev v delo.⁷ Med ostalim so katoliški dušebrižniki prečrtali tudi besede »Narod si bo pisal sodbo sam«, ki jih je med vojno osvobodilno gibanje uporabilo kot eno svojih najbolj vročih gesel.

Že ob študiju prvega dela so se pokazale več kot očitne kadrovske težave SNG, saj so lahko računali celo na manjši del tistih, ki so bili uradno imenovani za člane gledališča, saj so bili drugi s partizanskimi enotami raztreseni po različnih koncih Slovenije. »Od šestnajstih, z ustanovitvenim odlokom imenovanih članov, nas je od samega začetka stalno sodelovalo le deset«,⁸ je zapisal Jože Gale, ki ga je imenovanje za člana SNG doletelo na poti v kulturniško skupino XV. divizije, a sta se morala z Emo Starc na pol poti obrniti in vrniti v Črnomelj. Na

prvih uprizoritvah še niso mogli računati na nekatere izkušene gledališčne, pomanjkanje le-teh pa so nadomeščali s člani opernega ansambla, ki so se morali prekvalificirati v igralske moči, in z lokalnimi amaterskimi igralci. Na prvi premieri je tako nastopal tudi črnomaljski amater Gustl Anderluh, za katerega je ravnatelj gledališča Filip Kumbatovič zapisal, da so mu le s težavo odpravljali govorne težave zaradi prevelike uporabe narečnega govora: »Govori še zmerom 'f' namesto 'v' in 'e' namesto 'a' in pravi pri 'Kralju' še zmerom 'Fse v redu, štrejk pri kreju'.«⁹

Člani SNG so kasneje poudarjali, da tako slavnostnega vzdušja na svoji poklicni poti verjetno niso doživeli nikoli več. Igrali so za tedanji (in bodoči) slovenski politični vrh na osvobojenem ozemlju, za odposlance zbora, torej za ljudi iz prvega slovenskega parlamenta, v dvorani so bili tudi člani tujih vojaških misij in predstavniki drugih jugoslovanskih narodov, ki so počastili zasedanje Slovenskega narodno osvobodilnega sveta. »Tudi v poznejših letih, že v svobodi, ne pomnim tako slovesnega razpoloženja na odru... Gotovo ni težko razumeti naše vznemirjenosti in žara, ki nas je preplaval«, je v spominih zapisal Jože Gale.¹⁰ Ganjenost je zgrabila tudi ravnatelja gledališča Filipa Kumbatoviča, saj so igrali v čast posebnemu dogodku, na katerem so ustanavljali svojo državo. Primerjavo z nastopom Jermanove gledališke skupine na kočevskem zboru odposlancev slovenskega naroda v oktobru 1943 in tedanjo premiero je strnil v poudarek, »da so v Kočevju igrali kot partizani med partizani, v Črnomlju pa da govore svojo besedo kot državljani, kot državljani nove države«. Ob uvodnem nagovoru je ravnatelj gledališča opazil, da z njegovim glasom ni bilo vse v najboljšem redu: »Pa ni trema. Ganjen sem. Čisto navadno ganjen.«¹¹

V zapisu o prvi premieri SNG je Kumbatovič označil tudi programsko usmeritev gledališča. Poudariti je hotel predvsem misel, da slovenski partizanski boj ni zgolj vojaško politična bitka, temveč tudi boj za slovensko kulturo. Odločitev za Cankarja pa je pojasnil takole: »Ni naključje, da je naše gledališče izbralo tega velikana za svojo prvo predstavo: vse naše prosvetno delo teži za tem, da se temelji nove vseljudske slovenske kulture razvijajo organsko na plodnih tleh naše kulturne dediščine v nenehnem sožitju z izkušnjami naše sedanje borbe za svobodo.«¹² Kumbatovič je izpostavil dve izhodišči programa, kulturno dediščino in izkušnjo tedanje vojne. Cankar je sodil v prvo kategorijo, nato pa so za nekaj časa prišle v ospredje tedaj aktualne politične in vojaške teme.

⁹ Kalan, *Veseli veter*, str. 112.

¹⁰ Gale, *Igralci so prišli*, str. 79.

¹¹ Kalan, *Veseli veter*, str. 114.

¹² ARS, AS 1887, Ljudska pravica, 1. 5. 1944, št. 5, str. 7, Filip Kalan: Zapisek o našem gledališču.

⁷ Več glej: Koblar, *Dvajset let*, str. 447–449; Koblar, *Moj obračun*, str. 113–115.

⁸ Gale, *Igralci so prišli*, str. 77.

Prizor iz otvoritvene predstave SNG 20. februarja 1944, Cankarjevega Kralj na Betajnovi (MNZS, inv. 496/3).

Po zborovanju v Črnomlju se je začelo osvobodilno gibanje oblikovati kot nova državna oblast z vsem potrebnim aparatom. Kot se za državno poklicno gledališče spodobi, je bilo SNG podrejeno novemu kulturnemu ministrstvu. To se je, ko so bili 12. marca 1944 ustanovljeni odseki pri Predsedstvu SNOS, uradno imenovalo odsek za prosveto, za SNG pa je bil pristojen njegov oddelek za umetnost.

Partizansko reševanje gledaliških problemov

Vojni čas ni bil nikoli primeren za bogato kulturno žetev, kljub temu pa kulturna dejavnost tudi v najbolj kriznih trenutkih ne zamre, temveč se prilagodi spremenjenim in slabim razmeram delovanja. Pogoji, ki so jih imeli na voljo gledališčniki, vsekakor niso bili primerljivi s tistimi, ki so jih bili vajeni v osrednjih kulturnih ustanovah. Zaradi pomanjkanja kadrov je bilo k delu pritegnjenih več amaterjev. Še posebej je postala potreba po kadru brez dolgoletnega gledališkega staža samoumevna po tem, ko so v pomladnih mesecih leta 1944 izvedeli, na koga ne morejo računati, in kateri, na

katere so računali, so izgubili življenje v partizanskih vrstah, kar je zaznamovalo predvsem kulturniško skupino XIV. divizije na njenem pohodu na Štajersko. Plesalki Marti Paulin, ki je sicer preživela boje, pa so na Štajerskem zmrznile noge in ni nikoli več nastopala kot plesalka, temveč je po vojni opravljala delo koreografinje in vzgojiteljice novih generacij plesalk. Mile Klopčič je bil prezaposlen z delom pri propagandnem oddelku Glavnega štaba slovenske vojske in je bil dramaturg SNG zgolj na papirju.¹³ Odsek za prosveto je zato zahteval od Predsedstva SNOS, naj Klopčiča vendarle premestijo v njihov delokrog. A je bila prošnja zavrnjena z utemeljitvijo, da naj vojski ne bi jemali kadrov. Odsek za prosveto je lahko zgolj s kančkom cinizma ugovarjal, da so oni zadolženi za delo SNG, da pa z njihovim dramaturgom razpolaga vojaška oblast.¹⁴ Tudi ravnatelj gledališča Filip Kumbatovič se ni mogel povsem posvetiti temu delu, saj je bil aprila 1944 imenovan še za vodjo oddelka za umetnost pri

¹³ ARS, AS 1643, t. e. 25, Dopis oddelka za umetnost - predsedstvu SNOS, 12. 5. 1944.

¹⁴ ARS, AS 1643, t. e. 25, Dopis odseka za prosveto - predsedstvu SNOS, 27. 5. 1944.

Igralci Slovenskega narodnega gledališča v Črnomlju junija 1944 (MNZS, inv. 170/5).

odseku za prosveto,¹⁵ torej na funkcijo v oblastni strukturi osvobodilnega gibanja. Ko pa je bil za vodjo oddelka za umetnost odseka za prosveto sredi junija 1944 imenovan Mile Klopčič, je bil dokončno izgubljen za SNG. Delo dramaturga je prevzel kar Kumbatovič sam.¹⁶

Z nenehnimi kadrovskimi težavami se umetniške ustanove soočajo že v normalnih razmerah delovanja, v mirnodobnem času in v času brez gospodarskih težav. Težave SNG na osvobojenem ozemlju zatorej niso bile nikakršna posebnost. Kljub težavam je vodstvo gledališča v danih razmerah dokaj uspešno krmarilo in se izogibalo čerem, ki bi jim odplavile še več načrtov. Kadrovske primanjkljaje je SNG zapolnjevalo s pritegovanjem sodelavcev, ki sicer niso bili formalno člani kolektiva. Iz popisa kulturnih delavcev osvobodilnega gibanja, ki so ga sestavili poleti 1944, je razvidno, da so posamezne zadolžitve sprejeli še številni, ki niso bili uslužbenci SNG.¹⁷ Sestav kolektiva se je nenehno spreminjal in je bil tudi seznam tistih, ki so se nahajali na plačilnem seznamu SNG, vseskozi na prepihu. Posamezniki so opravljali po več nalog, tako da je bila večina igralskega kadra tudi scenskih delavcev, zasledbo manjših vlog pa so večkrat pokrili z glasbeniki ali amaterskimi igralci.

Gledališče je prve mesece nihalo med resnim študiosnim gledališkim delom in partizansko improvizacijo in vsaj do poletja 1944 je bilo slednje v ospredju. Najprej je bilo treba zapolniti kadrovske primanjkljaje, da bi lahko na oder dejansko postavili

zahtevnejša dela. SNG je zato organiziralo igralski tečaj. Pri tem niso mislili le na svoj teater, temveč na krepitev gledališke dejavnosti na vsem osvobojenem ozemlju in so v šolanje pritegnili tudi člane frontnih gledališč izven Bele krajine. Prvi gledališki tečaj je potekal od 11. marca do 2. aprila 1944 v Črnomlju, drugi pa je bil od 17. aprila do 24. maja 1944 v Semiču.¹⁸ Načrtovali so še tretji tečaj, ki naj bi potekal junija, a ga nato niso izvedli.¹⁹ SNG je potrebo po izvedbi tečajev utemeljevalo s praktičnimi zahtevami časa, saj osvobodilno gibanje »potrebuje v svojih propagandnih odsekih take teatarske aktiviste, ki bodo obvladali vsaj minimalno strokovno, organizacijsko in politično znanje, da lahko z uspehom organizirajo mitinge med vojaštvom in civilnim prebivalstvom in da lahko mobilizirajo ljudske talente med samimi brigadami«. Med člani SNG pa naj bi tečaji spodbudili »razvoj iz ozkosrčnih strokovnjakov v vsestranske aktiviste«. Zato naj bi k organizaciji pritegnili tudi centralni komite Komunistične partije Slovenije, ki naj bi poskrbel za predavatelje osnovnih socioloških in politoloških tem.²⁰

Tečaji so morali zadostiti več nalogam, temu primeren pa je bil tudi izbor predavateljev. Strokovnim temam, osnovam dramske tehnike, sta se posvetila Josip Vidmar in Matej Bor, Kumbatovič pa se je osredotočil na režijo in na racionalizacijo dela. Političnemu trenutku prilagojena so bila predavanja Borisa Ziherla o umetnosti in družbenih problemih ali pa Borisa Kidriča, ki je govoril o

¹⁵ ARS, AS 1643, t. e. 24, Dopis odseka za prosveto – predsedstvu SNOS, 7. 4. 1944.

¹⁶ ARS, AS 1643, t. e. 8, Dopis Franceta Bevka – odseku za prosveto 20. 6. 1944.

¹⁷ ARS, AS 1643, t. e. 25, Seznam kulturnih delavcev v NOV.

¹⁸ ARS, AS 1643, t. e. 25, Tečaji, ki jih je priredil Oddelek.

¹⁹ A CTF AGRFT, 334/2, Dopis SNG – Partizanski tehniki »Cankar«, 13. 5. 1944.

²⁰ A CTF AGRFT, 332/2, Dopis SNG – CK KPS, 1. 3. 1944.

Med gledališkimi tečaji je baletne ure vodil baletnik Štefan Subi. Tečajniki med vajo v Črnomlju 25. julija 1944 (MNZS, inv. 210/45).

nalogah gledališča v osvobodilnem boju. Večina predavanj in tem, ki so jih izvajali člani SNG, je bila seveda strokovnih s poudarkom na praktičnem delu.²¹ »Učenci naj bi nastopali, ne filozofirali«, je ob obujanju spominov na »gledališki internat« v Črnomlju in Semiču zapisal Filip Kumbatovič.²²

Tečajniki so bili mlajši igralci, gledališki amaterji iz osvobojenega ozemlja in člani kulturniške skupine IX. korpusa. Po koncu tečaja so jih razporedili med kulturniške skupine obeh slovenskih korpusov, VII. in IX., ki so nastopale po drugih predelih osvobojene Slovenije izven Bele krajine, po Dolnjem, Notranjskem in Primorskem vse do Brkinov. Del tečajnikov je ostal v Beli krajini pri SNG in iz njih so ustanovili Belokranjsko gledališko skupino, ki je izvedla veliko gledaliških predstav izven kraja domovanja. »Molière, Shakespeare, Cankar, Župančič, Prešeren, Bor, Kajuh so mi poleg igre in tehnike govora polnili dan, ki mi je bil prekratek«, je v spominih zapisal Aleksander Valič.²³ Na tečaj so ga poslali kot talentiranega člana kulturniške skupine VII. korpusa, da so lahko nato z okrepljenimi močmi ustanovili frontno gledališče VII. korpusa, v katerem je bil Valič do konca vojne in nato še mesece po njej do oktobra 1945, ko so nastopali po coni A in B Julijske Krajine in dokazovali, da so tam ljudje lačni slovenske besede.

Odrski tečaj še zdaleč ni mogel rešiti kadrovskih težav, ki so bile stalnica slovenskega gledališča vse od njegovih prvih korakov k profesionalizaciji ob

koncu 19. stoletja. Vendar pa so bili organizatorji na koncu zadovoljni z izplenom tečajev. Ravnatelj gledališča je kot dokaz uspešnosti poučevanja navedel celovečerne prireditve s samostojnimi in zborovskimi recitacijami, komičnimi plesi, pesmimi in propagandnimi skeči, ki so jih tečajniki izvedli ob koncu poučevanja.²⁴ Drugi dokaz uspešnosti je viden v dejstvu, da so tečajnike, iz katerih so ustanovili Belokranjsko gledališko skupino, sčasoma vključili v ansambel SNG, po vojni pa je večina od njih dobila zaposlitev v poklicnih gledaliških ustanovah po Sloveniji. Kumbatovič je sicer leto dni po vojni zapisal, da Hamleta ali Ofelije ni igral še nihče med njimi, a se je moral desetletje kasneje dopolniti, saj sta se dve nekdanji partizanski gledališki tečajnici v vmesnem času že spoprijeli z vlogo Ofelije na deskah osrednje slovenske gledališke hiše.²⁵ Tudi eden redkih šolanih igralcev v SNG Jože Gale je ocenil, da so kasnejše kariere dokazovale, da so napravili dober izbor, enega od tečajnikov, Vitomila Zupana, pa niso hoteli siliti v igrilstvo, saj se je bolj izkazal kot pisec aktualnih skečev in agitk.²⁶

Za zaključne nastope so tečajniki pripravili krajše prizore iz svetovne klasike in agitke. Čeprav je bila pri vodstvenem kadru vseskozi prisotna želja, da ne bi bili »še eno« gledališče za trenutne potrebe, kot so to bila frontna gledališča, temveč da bi se čim bolj približali vlogi pravega gledališča, so se morali vseeno soočiti z začetnimi slabostmi, ki so svojske večini novih, v težavnih razmerah na hitro ustanov-

²¹ A CTF AGRFT, 302–319.

²² Kalan, *Veseli veter*, str. 125.

²³ Valič, *Frontniki*, str. 142.

²⁴ ARS, AS 1643, t. e. 8, Filip Kalan: Beseda o našem novem gledališču.

²⁵ Kalan, *Veseli veter*, str. 122.

²⁶ Gale, *Igralci so prišli*, str. 86–87.

ljenih kulturnih ustanov. Delovanje SNG se ni omejevalo na prestolnico partizanske Bele krajine, na Črnomelj, saj je bilo že ob ustanavljanju kot ena njegovih temeljnih nalog načrtano širjenje kulturnega delovanja z gostovanji po večjih krajih osvobojenega ozemlja. Ljudskim gledališčem naj bi bilo vzornik in mentor tako glede izbire repertoarja kot v organizacijskem pogledu.²⁷

Ansambel so sprva razdelili na več skupin, čeprav so gledališčniki računali, da bodo okrepljeni z najboljšimi mladimi silami lahko prestopili breg političnega aktualizma. »Neumnost brez primere, sodimo nekateri. Besni smo! Nerazpoloženi!« je občutenje dela ansambla ob zahtevi, da se razdelijo na več manjših skupin, orisal Jože Gale.²⁸ Del bolj izkušenih je ostal v Črnomlju, na gostovanja pa sta bili bolj usmerjeni Belokranjska skupina in Semiška skupina, v katerih so nastopali tudi tečajniki s partizanskih gledaliških tečajev. Zaradi drobljenja že tako šibkih moči so bili obsojeni na lažji repertoar. Dve enodejanki Antona Pavloviča Čehova sta bili v tem času edini poseg v svetovno zakladnico, prevladovala pa so še vedno agitke »za današnji čas«, torej repertoar, značilen za frontna gledališča. Med bolj zahtevnimi sodobnimi domačimi deli, ki sta bili še v naslednjih letih pogosto na odrih slovenskih gledališč, velja omeniti igri Mateja Bora Težka ura in Raztrganci. Ob teh so igrali še več kratkih enodejank, ki pa so bile bolj propagandnega značaja in na odru SNG niso dočakale večjega števila ponovitev, temveč so jih bolj pogosto uprizarjali na manjših frontnih ali amaterskih gledališčih. SNG je izvedlo sedem del iz partizanskega obdobja, ki so jih skupno odigrali 34-krat. Med temi je po številu ponovitev izrazilo prednjačila Mati Mileta Klopčiča.²⁹

Brez cenzure tudi tokrat ne gre

Kratke enodejanke, po katerih je sprva posegalo tudi SNG, so tiskali v zbirki Partizanski oder, ki jo je izdajala gledališka sekcija propagandnega oddelka slovenske partizanske vojske. V prvi številki zbirke so izdali agitko Vitomila Zupana Tri zaostale ure, v drugi pa Punt istega avtorja. Obe deli je skupaj z Borovo enodejanko Ječa ocenjevalo cenzorsko oko Borisa Kidriča. Za Zupanove Tri zaostale ure je napisal: »Mislim, da *trenutno* ni situacija ugodna za *take* vrste postavljanja razrednega momenta v ospredje. Saj je res in prav, da se avtor tega zaveda. Toda baza je narodno osvobodilna in kolikor v njenem okviru zagode razredni moment – ga pač odraža življenje samo in tudi literatura. Tukaj pa je

razredni moment – nekam *osrednja točka*. Predlagal bi postaviti mesto antiteze 'veleposestnik – čevljar' antitezo 'stari protiljudski strankar – aktivist OF'. V to vplesti našo *ljudskost* in *demokratičnost* kot neogibni atribut naše NO borbe in nekdanjo mentalno protiljudskost in protidemokratičnost. Namesto *tako razredno* opredeljenega vprašanja 'magacinov' in požrtvovalnosti bajtarjev – splošno vprašanje izmikanje dajatvam in 'vse za fronto'. Predlagam, da stvarco, ki je sicer dobra, v tem smislu predelate. Menda bo šlo. Taka pa za aktualno volilno kampanjo ni docela primerna.«³⁰

Igro so natisnili, še preden so prejeli Kidričeve pripombe. Zato so naknadno natisnili list s popravki in ga vložili v knjižico. Popravki so sledili »nasvetom« cenzorja, errata pa je obsegala sledeče navedbe:³¹

Prvotno Vitomil Zupan	Popravek na vložnem lističu
– Gorjanec, veleposestnik in bivši župan	– Gorjanec, bivši župan
– Kobe, čevljar	– Kobe, kmet, aktivist OF
– (Gorjancu) bi vi, ki ste že izurjeni, prevzeli predsedstvo NOO	– že izurjeni v vodstvu – saj ste bili župan pod tremi režimi – prevzeli predsedstvo
– (Gorjancu) ali mislite, da ne vemo, da se bojite za svoje polne magazine	– da ne vemo, da se bojite dajatev za OF. Seveda vsi dajejo, vi bi se pa radi zakamuflirali.

Na cenzurni poseg so v primeru Zupanove agitke vplivale priprave na volitve na osvobojenem ozemlju. Dosti bolje se ni godilo agitki Mateja Bora Ječa se je odprla. Tudi pri njej je Kidrič v ospredje postavil politični motiv, v konkretnem primeru ustvarjanje prijateljskega vzdušja do Italije, ki je po kapitulaciji presedlala na stran zaveznikov. Bor se je norčeval tudi iz Italijanov, saj je delo pisal v času, ko so bili Italijani še okupatorji. Po Kidričevem mnenju pa konec marca 1944 to ni bilo več zaželeno. Zato je ravnatelju Kumbatoviču naročil, da je treba »nekoliko bolj poudariti aktivnost italijanskih množic ob kapitulaciji v tem smislu, da je ta kapitulaciji pripomogla.«³²

²⁷ ARS, AS 1643, t. e. 25, Poročilo Odseka za prosveto, avgust 1944.

²⁸ Gale, *Igralci so prišli*, str. 88.

²⁹ ARS, AS 1643, t. e. 25, Bor: Raztrganci, Gledališki list SNG 1945, str. 11.

³⁰ A CTF AGRFT, 191, Pismo Borisa Kidriča – Filipu Kumbatoviču, 31. 3. 1944.

³¹ A CTF AGRFT, 194, Vito Zupan: Tri zaostale ure.

³² A CTF AGRFT, 191, Pismo Borisa Kidriča – Filipu Kumbatoviču, 31. 3. 1944.

Smrt Hitlerja, eden izmed številnih komičnih prizorov, ki so jih za boljše razpoloženje pripravljali člani SNG. Glavna oseba prizora je z uspešno masko jasno prepoznavna med drugi igralci (MNZS, inv. 303/29).

Matej Bor, ki je za SNG pisal tudi bolj zahtevna dela, s posegom očitno ni bil niti najmanj zadovoljen. Ko je dokončal Raztrgance ter jih poslal v oceno Filipu Kumbatoviču in Josipu Vidmarju, je posredno apeliral tudi za bolj milo cenzuro. Za igro je zapisal: »Moje osebno mnenje je, da se mi je stvar posrečila (...). Sektaštva, vsaj upam, v njej ni, tudi Italijanov ne smešim, kar je danes greh. Pač pa smešim Nemce in samo upam, da ne postanejo pred vpriporitvijo naši zavezniki.«³³

Borovo agitko Ječa je SNG prvič predstavilo 11. aprila, Zupanove Tri zaostale ure pa 11. in 18. aprila 1944. Kot je omenil Kumbatovič, so naštudirali tudi Kidričeve popravke in so torej odigrali političnemu trenutku bolj primerni inačici dela.³⁴ Kolikor bolj se je hoja na robu med pravim in frontnim gledališčem nagibala na stran manj zahtevnega, je med gledališčniki rasla želja po pravem teatru in delih iz bolj zahtevne gledališke zakladnice. Koliko so na odločitve vplivale tudi poteze in motnje cenzorjev, je težko soditi, vsekakor pa je med gledališčniki pustila neprijeten okus. V pisanju se je poskusil tudi član gledališča Jože Gale, ki je v vpletanju politike v kulturno delo videl močno zavoro za delo: »Je pa nekaj, kar mi ne da pravega razmaha pri pisateljevanju: pisati o stvareh, ki menjajo vsak čas obliko. To, kar je bilo včeraj "po liniji" odlično napisano, danes nima nobene vrednosti. Izgubljam veselje.«³⁵

Postati gledališče, vredno svojega imena

Politiki so imeli seveda malce drugačne poglede. Na konferenci s prosvetnimi delavci 7. julija 1944 se je ob repertoar SNG obregnil Boris Zihlerl, ki je ocenil, da v gledališču zanemarljivo kulturno tradicijo Srbov in Hrvatov. Izpostavil je Branislava Nušića, ki je po njegovem mnenju napisal lepa, zabavna in dobra dela. Na konferenci so omenjali, kje vse še imajo dvorane, kjer bi lahko gostovalo SNG na osvobojenem ozemlju.³⁶ V kritikah in pomislekih so razvidna stališča, da bi tudi SNG ocenjevali podobno kot frontna gledališča. To pa je bilo v nasprotju že z ustanovnim aktom gledališča, pa tudi z željami članov gledališča in realnimi pogoji, v katerih so delovali. Gledališče je lahko bolj pogosto gostovalo le z manjšimi deli, v katerih je nastopalo manj igralcev in za katera ni bilo treba tovoriti preveč gledališke opreme. Na hitro so lahko pripravili le krajša dela z manjšim številom nastopajočih, za katera ni bil potreben daljši študij.

Kritika poverjenika za prosveto pri SNOS Borisa Zihlerla je naletela na odziv gledališča. Odsek za prosveto je že naslednji mesec predsedstvu SNOS poročal, da namerava SNG postaviti na oder Nušićevega Narodnega poslanca. Toda do tega naj bi prišlo šele po tem, ko bodo naštudirali Borove Raztrgance in ko bo Mile Klopčič do konca prevedel omenjeno delo.³⁷ V obeh primerih pa je šlo za dela, ki jih zgolj s partizansko improvizacijo ni bilo možno predstaviti na dostojen način. Vodstvo SNG se

³³ A CTF AGRFT, 84, Pismo Mateja Bora – Filipu Kumbatoviču.

³⁴ Izjava Filipa Kumbatoviča Kalana, 18. 12. 1987.

³⁵ A CTF AGRFT, 558, Pismo Jožeta Galea – Filipu Kumbatoviču, 4. 8. 1944.

³⁶ ARS, AS 1643, t. e. 28, Zapisnik prve pokrajinske konference referentov za umetnost in ljudsko prosveto in šolskih nadzornikov, 6.–7. 7. 1944.

³⁷ ARS, AS 1643, t. e. 25, Dopis odseka za prosveto – predsedstvu SNOS, 24. 8. 1944.

*Sodelujoči pri predstavi Težke ure Mateja Bora v Sokolskem domu v Črnomlju poleti 1944.
Sedijo: Dušan Mevlja, Jože Tiran, Vladoša Simčič, Milan Košak, Majda Dobovišek;
stojijo: Vinko Turk, Filip Kumbatovič, Horvat (?), Draga Ahačič, Fran Janko, Nace Simončič
(MNZS, inv. 215/13).*

je odzvalo v času, ko so že sklenili, da bodo dodobra prevetrili dotedanji način dela in naredili korak proti temu, da bi bili vredni svojega imena. Spodbuda pri odločitvi, da posežejo po bolj zahtevnem repertoarju, pa je bila, po Galetovih zapisih, tudi odziv gledalcev na obe Čehovi humoreski: »Začutili smo, da se tudi klasike na smemo in ne moremo izogibati.«³⁸

Poleti 1944 je vodstvo SNG ocenilo, da je več kot očitno, da lahko tri manjše skupine, Črnomaljska, Semiška in Belokranjska, nastopajo zgolj z manjšimi in manj zahtevnimi predstavami, da pa ne morejo izvesti večjih del. Julija 1944 je SNG nadrejenim v »kulturnem ministrstvu« sporočilo: »Opustili smo načrt, da bi preselili naše gledališče na katerokoli bazo izven Črnomlja, po soglasnem sklepu vsega članstva, iz razloga, da so tu dani najboljši delovni pogoji. V ta namen se bo tudi Semiška skupina SNG v najkrajšem času preselila v Črnomelj.«³⁹ Ta se je nato sredi avgusta 1944 priključila osrednjemu delu gledališkega kolektiva v Črnomlju,⁴⁰ SNG pa je v tem času nadrejene zaprosilo za dovoljenje, da se jim priključi še šest članov iz Belokranjske okrožne skupine, ki so »vsi že nastopali pri SNG in so pokazali lep talent«. Višje načrte so spremljali tudi večji stroški, zato so prošnji dodali še zahtevek za povišanje dodeljenih sredstev.⁴¹

SNG je avgusta 1944 končno razpolagalo z večjim številom usposobljenega kadra na enem mestu, kar se je kmalu odrazilo na repertoarju. SNG je zahtevalo podvojitev proračuna za sprotne potrebe, ki so bile deloma posledica večjih zahtev za pripravo posamezne igre, deloma pa dejstva, da morajo po združitvi skupin prehraniti večje število zaposlenih na enem mestu. V zahtevku za september 1944 je vodstvo SNG navedlo seznam 25 tedanjih članov ansambla in dodalo, da jim pomaga še pomožna osebje.⁴² Ta ansambel se je do konca vojne še okrepil za nekaj članov, ni pa več prišlo do delitve gledališča na manjše skupine.

Program in težave repertoarne politike

Od avgusta 1944 dalje so si v Črnomlju sledile premiere SNG, ki so tudi v repertoarnem pogledu nakazovale, da to ni več frontno gledališče, temveč gledališče, kakršna naj bi po osvoboditvi živel v večjih slovenskih mestih. Če odmislimo aktivistične naloge in s tem povezano uprizorjanje krajših agitk, je SNG na osvobojenem ozemlju v nekaj več kot letu dni delovanja pripravilo osem dramskih del. To so bila:⁴³

³⁸ Gale, *Igralci so prišli*, str. 96.

³⁹ A CTF AGRFT, 336/2, Dopis SNG – oddelku za umetnost, 21. 7. 1944.

⁴⁰ A CTF AGRFT, 337/8, Dopis SNG – oddelku za umetnost in ljudsko prosveto, 17. 8. 1944.

⁴¹ A CTF AGRFT, 337/5, Dopis SNG – oddelku za umetnost in ljudsko prosveto, 12. 8. 1944.

⁴² A CTF AGRFT, 337/16, Proračun SNG za september 1944 (sestavljeno 22. 8. 1944).

⁴³ Navedba vseh prireditev s kraji in datumi uprizoritve je objavljena v: Kalan, *Veseli veter*, str. 298–300.

Avtor in naslov dela	Kraj in datum premiere	Število ponovitev
Ivan Cankar: Kralj na Betajnovi	Črnomelj, 20. 2. 1944	5
Anton P. Čehov: Medved	Semič, 25. 6. 1944	22
Anton P. Čehov: Snubač	Semič, 25. 6. 1944	14
Matej Bor: Težka ura	Črnomelj, 13. 8. 1944	14
Matej Bor: Raztrganci	Črnomelj, 14. 9. 1944	24
Molière: Namišljeni bolnik	Črnomelj, 4. 11. 1944	10
Branislav Nušić: Sumljiva oseba	Črnomelj, 2. 12. 1944	7
Anton T. Linhart: Županova Micka	Črnomelj, 20. 12. 1944	7

Prizor iz predstave Borovih Raztrgancev 14. septembra 1944 (MNZS, inv. 293/16).

Repertoar je bil sestavljen na način, značilen za narodna gledališča v predvojnem in povojnem obdobju, kar pomeni, da so izbirali iz klasičnih del, slovenskega železnega repertoarja in sodobnih slovenskih del. Pri tujih delih so bile v ospredju igre, napisane v jezikih političnih zaveznikov v boju za osvoboditev. Kulturno tradicijo slovenstva sta v programu predstavljala Cankar in Linhart. Od drugih južnoslovanskih narodov so na spored uvrstili komedijo Branislava Nušića. Največjega zunanega zaveznika Sovjetsko zvezo oz. njeno kulturno tradicijo je v programu zastopal Anton Pavlovič Čehov, v jeziku zahodnih zaveznikov pa je bila v originalu napisana Molièrova komedija.

Program je bil kompromis kompromisov, saj vseh sprva predvidenih del SNG ni uspelo postaviti na oder, deloma zaradi kratkega veka svojega delovanja, deloma zaradi realnih ovir, s katerimi so se srečevali. To je vidno že pri delu Branislava Nušića, saj v decembru niso predstavili tistega, ki so ga obljubljali še avgusta. Zgolj v načrtih je ostalo tudi delo, v originalu napisano v angleškem jeziku. Iz arhivske dokumentacije je razvidno, da so se spogledovali s Shakespearovo igro *Kar hočete*.⁴⁴ Kot

enega glavnih vzrokov, zakaj ne morejo sestaviti bolj raznolikega programa, je vodstvo SNG ponavljalo pomanjkanje primernih tekstov, takšnih, ki bi ustrezali sestavi kadra, s katerim so razpolagali. Že junija 1944 so dali pobudo, da bi jim iz arhiva ljubljanske drame priskrbeli štiri angleške in ruske igre ter po dve francoski in nemški. Omenili so tudi, na katere ljudi iz Narodnega gledališča v Ljubljani se lahko obrnejo po pomoč, a so ob tem opozorili: »Za potrebno konspiracijo poskrbite, ker bi bilo škoda, če bi naši redki aktivisti iz kulturnih krogov zaglavili.«⁴⁵ Med naštetimi sta bili torej tudi dve nemški igri, kar pomeni, da pri sestavljanju repertoarja trenutni politični zadržki niso imeli absolutne vloge.⁴⁶ Filip Kumbatovič je omenil, da so imeli v mislih Kovarstvo in ljubezen Friedricha Schillerja, saj so ocenili, da bi bila primerna za njihov ansambel in pogoje dela. Toda zaradi prenatrpanosti z drugim delom te ideje niso uresničili.⁴⁷

Boristu Ziherlu, 16. 5. 1944.

⁴⁵ A CTF AGRFT, 335/4, Dopis SNG – propagandnemu odseku VII. Korpusa NOV in POJ, 25. 6. 1944.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Ustna izjava Filipa Kumbatoviča Kalana avtorju, 18. 12. 1987.

⁴⁴ ARS, AS 1643, t. e. 24, Dopis oddelka za umetnost –

Člani SNG pri šminkanju za premiero Molièrovega *Namišljenega bolnika* (MNZS, inv. 456/9a).

Ko naj bi tako po večjem delu iz zakladnice zahodnih zaveznikov, Molièru, in delu iz bogastva jugoslovanskih narodov, Nušiču, prišlo na vrsto še delo iz duhovnega sveta zaveznikov iz Vzhodne Evrope (igri Čehova sta bili kljub vsemu zgolj kratki enodejanki), so spremembo načrtov narekemale kadrovske težave. Vodstvo SNG je namreč sporočilo: »Vdora Leonida Leonova ne moremo naštudirati, ker te igre ne moremo zasesti s svojim ansamblom – za študij bi bil potreben ves nekdanji ljubljanski ansambel in precej časa za pripravo. Namesto tega nameravamo študirati Gogoljevo *Ženitev* (režija Gale)«. ⁴⁸ Toda približevanje konca vojne je očitno odneslo tudi ta načrt.

Koliko so na odločitev o uprizarjanju zahtevnejšega programa pripomogle zahteve članov SNG po združitvi ansambla in istočasne diskusije o umetnosti in propagandi, ki so v partizanih dobile obliko v partizanski ali narodnoosvobodilni brezi, je težko natančno presojati. Teze, da naj slikarji ne bi več slikali tihožitij ali krajin, če pa že naslikajo brezo, naj bo nanjo prislonjena puška, da bo vidno, da gre za »našo«, za »partizansko« brezo, so bile pod hudim udarom umetnikov, ki jih je bilo v Beli krajini v zadnjih letih vojne toliko, kot prej in kasneje nikoli več. Zbrali so se v Slovenskem umetniškem klubu, v združenju partizanskih kulturnikov, ki je bilo po nekajmesečnih pripravah ustanovljeno 3. septembra 1944 v Semiču. Njegovo najpomembnejše delo je bilo, da je uspel za kratek čas, vsaj za čas do konca vojne, odgnati kulturnopolitične ideje, da naj bodo umetniki v službi propagande. Na

primeru gledališča naj bi to pomenilo, da bodo v ospredju repertoarja zgolj krajše igre »za sedanjí čas«, torej agitke in skeči. Toda že v času ustanovnega zbora Slovenskega umetniškega kluba, ko je o vlogi gledališča govoril ravnatelj SNG Filip Kumbatovič, je bilo jasno, da gre njegovo delo v povsem nasprotno smer. ⁴⁹

Prvo zahtevnejše klasično delo na odru SNG je bila Molièrova komedija *Namišljeni bolnik*. Režiser Jože Tiran je opozoril, da je hotelo »gledališče z njim pokazati našim ljudem, (...) da sprejemamo in da smo pripravljeni vedno znova obnavljati vse, kar so nam velikega v resni ali vedri besedi ohranile vse dobe prav do današnje«. ⁵⁰ Ob študiju so se sicer morali soočiti s kritikami, da pri Molièru ni zaznati nikakršne borbene spodbude, da kot taka igra ni primerna za tedanji čas in da ne bo naletela na odziv publike, ki je tedaj prevladovala v Beli krajini. Tiran je kasneje omenil tudi to prigodo: »V tistih dneh sem govoril celo z nekom, ki mi je kar naravnost povedal, da bi morali to uprizoritev prepovedati, češ da zanaša taka komedija ljudem misli proč od osvobodilne borbe.« ⁵¹

Napovedi o neprimernosti dela in verjetni neodzivnosti publike so bile postavljene na glavo in Kumbatovič je kasneje zapisal: »Prav tisti partizani, o katerih so nam prerokovali, da jim Molière ne bo všeč, so pri premieri polomili vrata pri vходу v dvorano, ker je bila tako nabito polna, da niso mogli

⁴⁸ A CTF AGRFT, 340/7, Poročilo SNG – oddelku za ljudsko umetnost, 29. 11. 1944.

⁴⁹ Več o delu in vlogi kluba glej v: Gabrič, Slovenski umetniški klub.

⁵⁰ ARS, AS 1887, Slovenski poročevalec, 25. 11. 1944, št. 37, str. 3, Dušan Moravec: Molière v našem narodnem gledališču.

⁵¹ Moravec, *Podoba Jožeta Tirana*, str. 57.

Prizor iz Molièrove komedije Namišljeni bolnik (MNZS, inv. 456/22).

vstopiti, in nekateri so na trgu pred dvorano spuščali rafale iz brzostrelk, užaljeni, da so morali počakati na prihodnjo predstavo.⁵²

Da postaja SNG res pravo gledališče in ne frontni teater, je bilo vidno tudi v bolj kritičnih ocenah predstav v tisku. Molièrovega Namišljenega bolnika je pospremila bolj stroga ocena v Slovenskem poročevalcu. Dušan Moravec je sicer menil, da so težave posledica objektivnih težav in da moramo »upoštevati tudi vse pogoje, iz katerih je naše hotenje zraslo in rase, morali bi prešteti vse momente, ki njegov razvoj na vsakem koraku ovirajo«. Upoštevajoč te zadržke, je menil Moravec, lahko kljub vsemu predstavo ocenimo kot uspešno, saj je »uspela misel postaviti na oder klasično komedijo, uspela prva večja režija Jožeta Tirana, uspel tudi poskus zasesti večino vlog z mladimi, šele zorečimi ljudmi«.⁵³

Ob naslednji premieri, Nušičevi Sumljivi osebi, je Moravec opozoril, da je treba merila gledališke kritike prilagoditi razmeram, v katerih SNG deluje in da za zasedbo večje predstave gledališče le potrebuje večje število igralcev z dolgoletnim igralskim stažem. Če bi »pogledali na delo našega gledališča z merili, ki razmeram, v kakršnih njegovo delo nastaja, morda niso povsem ustrezna«, bi namreč opazili, »da novi igralski kader, ki je povečini brez vsake gledališke tradicije, ne more v nekaj mesecih narediti čudežek«. Če bi brez upoštevanja slabih pogojev, v katerih je delovalo gledališče, vseeno posegli po bolj ostrih merilih ocenjevanja, pa bi morali krivdo

za neuspeh iskati tudi pri tistih, ki se niso odzvali pozivom h kulturnemu molku in vabilom, da pridejo na osvobodjeno ozemlje in so, po Moravčevih ocenah, že četrto leto prodajali slovensko besedo v ljubljanskem gledališču.⁵⁴

Ravnatelj gledališča Kumbatovič je kadrovske težave slikovito orisal v oceni, da gledališkega kadra »ne moreš nafabricirati na štiritedenskih tečajih kakor kakšne narodno osvobodilne uradnike«. Zato je še enkrat ostro zavrnil predlog, da bi še katerega člana SNG prerazporedili na druge zaposlitve v ustanovah osvobodilnega gibanja. Vodjo oddelka za umetnost na »kulturnem ministrstvu« Mileta Klopčiča je ob nameravani premestitvi Jožeta Tirana k Radiu Osvobodilna fronta pozval, naj s svojega mesta posreduje in prepreči Tiranov odhod iz gledališča.⁵⁵ Ob koncu leta 1944 pa je Kumbatovič zapisal, da mora »vpričo pomanjkanja kadra opravljati službo direktorja, sekretarja, dramaturga, režiserja in včasih celo inscenatorja, da ne omenim vseh mogočih sitnosti zaradi intendance, stanovanja itd. (...). Ne le v mirnem času, marveč tudi zdaj bi moralo to delo opravljati vsaj troje celih ljudi, če bi hoteli imeti popoln uspeh.«⁵⁶

Težavni pogoji dela nikakor niso bili primerljivi s tistimi, s kakršnimi so se igralci z daljšim stažem srečevali na predvojnih odrih v osrednjih slovenskih gledaliških hišah. Toda improvizacija tehničnega kadra v Domu ljudske prosvete v Črnomlju je po-

⁵² Kalan, *Veseli veter*, str. 168.

⁵³ ARS, AS 1887, Slovenski poročevalec, 25. 11. 1944, št. 37, str. 3, Dušan Moravec: Molière v našem gledališču.

⁵⁴ ARS, AS 1887, Slovenski poročevalec, 27. 1. 1945, št. 3, str. 3, Dušan Moravec: O Nušičevi »Sumljivi osebi«.

⁵⁵ A CTF AGRFT, 553/1, Pismo Filipa Kumbatoviča – Miletu Klopčiču, 24. 10. 1944.

⁵⁶ A CTF AGRFT, 554, Pismo Filipa Kumbatoviča – Mileni Mohoričevi, 17. 12. 1944.

skrbela za solidno opremljeno sceno, svila iz zavezniških padal pa je dopuščala scenografom in kostumografom kar precejšnjo mero domišljije, da so presegli raven opreme, kakršna je bila običajna za kulturne domove po manjših slovenskih mestih. A težava je bila tudi v tem, da so bili zgolj eden od uporabnikov dvorane, tako da so se morali prilagajati skupnim uram in večerom, ki so jim bili odmerjeni. Vodstvo gledališča je opozorilo, da se ne bodo čutili krive, če bo na sporedu tedensko manj njihovih predstav, kot bi jih lahko bilo.⁵⁷

Soočali so se še z očitki, da so že predolgo zasidrani v Črnomlju. Mile Klopčič je konec oktobra 1944 v Ljudski pravici ocenil, da je dejavnost gledališča le preveč »omejena na kraje v bližini njegovega sedeža, ostali kraji naše svobodne Slovenije pa so za poslanstvo, ki ga izvršuje SNG, prikrajšani. Potrebno je, da bi delo SNG spoznali tudi drugi kraji, kar bi bilo posebno za naše igralske skupine na terenu velike vzgojne važnosti.«⁵⁸

Vodstvo SNG se je odzvalo na zapis s trezno presojo, da je gledališče »gostovalo po vseh dostopnih krajih Bele krajine in novomeškega okrožja – nasvet za potovanje po kakih drugih predelih pa je v sedanjih prilikah popolnoma teoretičnega pomena, ker je iz vojaških ozirov nemogoče spraviti tako okoren aparat, kakršnega predstavlja teater s celovečernim repertoarjem, na Štajersko ali Primorsko.« SNG je pristojnim oblastnim organom poročalo, da gledališko praznino tam zapolnjujejo frontna gledališča, ki »pa imajo docela drugačno vlogo kakor SNG, vrše le s težavo svoje delo in je njihova dejavnost omejena na docela partizanski način dela. Če bi SNG prešla na tak način dela, bi se povrnili v stanje, kakršnega je predstavljal biva partizanska gledališka družina jeseni 1943, delo bi torej nazadovalo in bi ne pomenilo nobene možnosti za bodočnost v osvobojenih mestih.«⁵⁹

V letu 1944 je SNG pripravilo 123 gledaliških prireditev, od tega več kot polovico, 74, v Črnomlju. Po številu nastopov sledita Semič s 17 predstavami in Metlika z 12. Trikrat so člani SNG nastopali v Črmošnjicah, po dvakrat v Vinici, Dragatušu in na Planini, po enkrat pa v Starih žagah, na Dvoru, v Toplicah, Gradcu, Krivoglavicah, Krasincu, Suhorju, Draščih, Radovici, na Loki in v Starem trgu.⁶⁰ Delo je bilo torej bolj ali manj omejeno na Belo krajino, ideje o turneji na daljše razdalje pa so bile v danih razmerah neuresničljive. Toda velik del omejenih krajev je kljub vsemu tako dobro gledališko

zasedbo in nastope lahko videl, kar vsekakor ni običajno, le v vojnem času. Možnost prevoza večje zasedbe s celotno gledališko opremo iz Črnomlja v druge kraje je bila zelo omejena.

Gledališko delo je motilo tudi obremenjevanje kolektiva SNG z dodatnimi aktivističnimi nalogami, saj je bilo zadolženo za pripravo ali sodelovanje na številnih kulturnih, političnih ali spominskih prireditvah. Organiziralo je slavnostne akademije ob obletnici ustanovitve Rdeče armade, ob osvoboditvi Beograda, ob tretji obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte ali ob obletnici velike partizanske zmage nad Italijani v Jelenovem žlebu. Njegovi člani so bili redni soustvarjalci kulturnega programa Radia Osvobodilna fronta. Ob skromni kadrovski zasedbi je dodatno delo še dodatno odvezalo moči za opravljanje primarnega dela. Črnomelj in Bela krajina sicer nista Ljubljana, v kateri so bile skoncentrirane osrednje slovenske kulturne ustanove, ki pa se tedaj niso ukvarjale z nič kaj dosti manjšimi težavami kot SNG na osvobojenem ozemlju. Gledališčniki niso bili najbolj navdušeni nad dodatnimi obremenitvami s takšnimi ali drugačnimi politično aktualističnimi ali propagandnimi nalogami, ki so jih odtujevale od temeljnega dela, zapisanega v odloku o ustanovitvi SNG. V enem od takšnih trenutkov, ko je imel na mizi očitno več drugega dela od tistega, kakršnega bi pričakovali od ravnatelja gledališča, je Kumbatovič zapisal: »Da zaključim: 'zunaj' imamo najmanj 70 umetnikov in drugih kulturnih delavcev, ki samo zaradi tega ne morejo svojega dela, ker so popolnoma zabirokratizirani po raznih službah, namesto da bi res dvigali našo umetniško produkcijo. Kolikor poznam naše razmere zadnja štiri leta, vem, da pri nas ne bo nobenega pravega umetniškega dela in nobene kvalitetne umetniške institucije, pač pa veliko nepotrebnih debat in drugih govorniških jalovosti – preden ne bomo zavzeli edino naravnega stališča: da pisatelj piši, da igralec igra, da komponist komponiraj in da slikar slikaj. S tem ne rečem, da bi v sedanjem pomanjkanju kadrov ne smel opravljati kako upravno delo, ki ga preveč ne preobremenjuje in ki je tesno povezano z njegovim življenjskim poklicem. Iz svoje lastne izkušnje vem – ne govorim o sedanjih delovnih obremenitvah – da ni mogoče kvalitetno opravljati svojega dela, če ima troje ali še več funkcij.«⁶¹

Negledališko delo je vplivalo tudi na spreminjanje prvotno zamišljenih načrtov. Akademije, obletnice in proslave so imele prednost pri določanju koledarjev prireditev, zato so bile nekatere premiere prestavljene na kasnejši datum. To velja za Molièrovo delo, ki je bilo prvotno načrtovano za 22. oktober, a je bila premiera šele 4. novembra 1944.

⁵⁷ A CTF AGRFT, 340/7, Poročilo o delu SNG od 18. oktobra do 1. decembra 1944.

⁵⁸ ARS, AS 1887, Ljudska pravica, 27. 10. 1944, št. 25, str. 3, Mile Klopčič: Zapiski iz našega kulturnega življenja.

⁵⁹ A CTF AGRFT, 340/1, Dopis oddelku za umetnost in ljudsko prosveto, 1. 11. 1944.

⁶⁰ A CTF AGRFT, 342/9, Dopis SNG – oddelku za umetnost, 20. 1. 1945.

⁶¹ A CTF AGRFT, 554, Pismo Filipa Kumbatoviča – Mileni Mohoričevi, 17. 12. 1944.

Na festivalu Slovenskega narodnega gledališča v Črnomlju, ki so ga priredili ob prvi obletnici delovanja SNG, so od 20. februarja 1945 do 2. marca 1945 predstavili vse, kar so imeli pripravljenega. Z igro Težka ura Mateja Bora so se po vojni predstavili še v Ljubljani (MNZS, inv. 351/4).

Premiera Nušičevega dela je zamujala za predvidenim za tri tedne, saj je bila namesto 12. novembra šele 2. decembra, pa tudi druga postavitev Težke ure Mateja Bora, sprva načrtovana za okoli 20. januarja 1945, je bila uprizorjena šele 4. februarja.

Neposredno po koncu vojne, ko orožje še ni povsem potihnilo, je Kumbatovič v radijski predstavitvi dela SNG širšemu krogu slovenske javnosti poudaril, da je bilo gledališče prezaposleno še s številnimi drugimi zadolžitvami: »Zadostiti je bilo treba dnevnim političnim in prosvetnim potrebam, ki so v naši vojski in v našem zaledju neprestano rasle. Vse naše prireditve, ki so spočetka še bolele na raznih otroških boleznih stare partizansčine, je bilo treba dvigniti na višjo kulturno stopnjo ter vključiti v to delo široke množice našega zaledja. V to vrsto prireditev, ki so zahtevale velike organizacijske izkušnje in dobrega improvizacijskega daru, spadajo slavnostne akademije, razne proslave, nastopi na raznih zborovanjih, odrske manifestacije, torej prireditve, s katerimi se dramsko ali operno gledališče v običajnem pomenu te besede ne ukvarja.«⁶²

Načrti za prihodnost, ko bo še več SNG-jev

Vodstvo SNG se je ukvarjalo tudi z mislijo, kaj bo z gledališko dejavnostjo po vojni. Ko se je vojna blizala koncu, so v vodstvu osvobodilnega gibanja intenzivno pripravljali detajlne načrte za prevzem

oblasti po osvoboditvi, v pripravi pa niso spre-gledali niti kulturnih ustanov. Partizanske izkušnje s pritegovanjem talentov, ki so se izkazali na gledaliških tečajih, bi lahko presneli tudi v povojni čas, je menil ravnatelj gledališča. Optimizem, ki je prevladoval ob pričakovanju konca vojne, je bil viden tudi v načrtovanju gledališkega dela za povojni čas. Nove kadre, je poudaril Kumbatovič 3. oktobra 1944 na ustanovnem zboru Slovenskega umetniškega kluba, društva partizanskih kulturnih delavcev, bo potrebno pritegniti iz najširših množic inteligence, delavcev in kmetov. Več gledaliških ustvarjalcev naj bi potrebovali zato, ker naj bi imeli Slovenci po vojni dosti več poklicnih gledališč kot pred vojno, vanje pa bi morali vnesti borbeni in z improvizacijo napolnjeni partizanski stil dela: »Ta duh bo dvigal tudi tiste naše mlade igralce, ki bodo nekoč skupaj s svojimi izkušenimi tovariši nastopali ne le po gledaliških deskah svobodne Ljubljane, Maribora in Celja, temveč tudi po novih odrih svobodnega Celovca, Gorice in Trsta.«⁶³

Da ni šlo zgolj za priložnostno izjavo, je bilo vidno iz dejstva, da so se ubadali tudi z izračuni, kaj bi to dejansko pomenilo. Ob tem pa se je izkazalo, da imajo optimistične želje tudi svojo bolj realno plat. Vodstvo SNG je pri ocenjevanju minimalno potrebnega kadra izhajalo iz predpostavke, da naj bi imeli po vojni pet dramskih ansamblov, in to v Ljubljani, Mariboru, Trstu, Celovcu in Gorici, ter

⁶² A CTF AGRFT, Gledališki list SNG 1945, Bor: Raztrganci; Govor Kumbatoviča v Radiu, 16. 5. 1945.

⁶³ A CTF AGRFT, 420, Filip Kalan: Referat na ustanovnem zboru Slovenskega umetniškega kluba, 3. 10. 1944.

France Presetnik kot Anže in Draga Ahačič kot Micka v Linhartovi Županovi Micki na festivalu SNG v Črnomlju februarja 1945 (MNZS, inv. 826/3).

operna ansambla v Ljubljani in Mariboru. Iz tedanjih članov SNG na osvobojenem ozemlju in iz kolektiva obeh ljubljanskih ansamblov, za katera pa niso imeli dovolj natančnih podatkov, bi lahko sestavili zgolj dva skromna dramska in en operni ansambel z minimalnim tehničnim osebjem. »Ves drugi kader bo treba vzgojiti iz začetnih tečajev pri okrožjih in v centralnih gledaliških šolah, ki jih bo treba osnovati takoj po osvoboditvi«,⁶⁴ je zapisal ravnatelj SNG Filip Kumbatovič, ki je bil nato po vojni imenovan za prvega rektorja novembra 1945 ustanovljene Akademije za igralsko umetnost v Ljubljani, prve visoke gledališke šole v Jugoslaviji.⁶⁵

Člani SNG so dobili tudi mentorsko vlogo in so morali svetovati amaterskim kulturnim ustvarjalcem na osvobojenem ozemlju. Gledališče je prejelo oceno primernost kratkih prireditev, pesmi in skečev za uprizoritev. Glasbena dela je ocenjeval Marjan Kozina, ki je iz zbirke partizanskih pesmi, ki so šle v natis, izločil štiri pesmi.⁶⁶ Z ocenjevanjem so jih tako obremenili, da je Kumbatovič po ocenah nekaj kratkih del zapisal, »da bi bilo treba že v okrožnih forumih ustvariti nekakšno rešeto za podobne dramske in druge literarne poizkuse. (...) Za to prvo presojo bi moral biti sposoben vsak učitelj in vsak ali pa vsaj vsak okrožni propagandist.«⁶⁷ Pa tudi ko so svetovali frontnim gledališčem, pri katerih je le sodelovalo nekaj več strokovno bolj

usposobljenih ljudi in tečajnikov z gledaliških tečajev, so jih opozorili, naj si ne zastavijo pretežkih nalog. Ko so januarja 1945 igralski družini IX. korpusa na njihovo željo poslali igri Čehova Medved in Snubač, so pripomnili, da »nista primerni igri za frontno gledališče, ker sta napisani za igralske virtuoze in je za uspešno uprizoritev potreben tudi v kaki centralni ustanovi precej dolgotrajen študij«. V Domu ljudske prosvete v Črnomlju pa so morali nadzirati gledališke predstave. Da ne bi prišlo do zmede, do kod sežejo njihove pristojnosti, so jih podučili, da SNG »kontrolira vse prireditve igralske družine«, da pa nastope vojaških enot »kontrolira in cenzurira glavni štab«.⁶⁹

Da so bile kritike, da se SNG le preveč omejuje na prestolnico partizanske Bele krajine Črnomelj in bližnje kraje, bolj ali manj neupravičene, nam po svoje dokazuje tudi najdaljša pot, ki jo je opravilo SNG na osvobojenem ozemlju. To je bilo marca 1945, ko se je frontna linija bližala slovenskemu ozemlju in je bilo že odločeno, da se gledališče premakne v zaledje fronte v Dalmacijo. Prvotno bi morali odpotovati 25. marca, a so odhod najprej prestavili za en dan. Naslednje jutro pa je bilo letališče pri Metliki bombardirano in šele ko so ga zasilno usposobili, se je ansambel SNG odpravil na polet proti Zadru.⁷⁰ Tam so odigrali še nekaj predstav, nato pa se sredi maja 1945 po končanju bojev vnovič odpravili v slovensko prestolnico, tokrat v

⁶⁴ A CTF AGRFT, 339/8, Dopis SNG – oddelku za umetnost in ljudsko prosveto, 10. 10. 1944.

⁶⁵ Inkret (ur.), *Akademija*, str. 12.

⁶⁶ ARS, AS 1643, t. e. 8, Dopis Franceta Bevka – odseku za prosveto, 14. 4. 1944.

⁶⁷ ARS, AS 1643, t. e. 25, Dopis Filipa Kumbatoviča – oddelku za ljudsko prosveto 9. 3. 1945.

⁶⁸ A CTF AGRFT, 342/26, Dopis SNG – igralski skupini IX. korpusa NOV in POJ, 27. 1. 1945.

⁶⁹ ARS, AS 1643, t. e. 24, Zapisnik seje Doma ljudske prosvete v Črnomlju, 30. 12. 1944.

⁷⁰ ARS, AS 1643, t. e. 25, Delovodni dnevnik SNG.

Ljubljano. Ko so se 19. maja 1945 z Borovimi Raztrganci predstavili v osvobojeni Ljubljani, so odprli novo poglavje v slovenski gledališki zgodovini. V stavbi opere so imeli maja in junija še več predstav s programom, ki so ga pripravili na osvobodjenem ozemlju Bele krajine, nato pa so se razšli po novih zadolžitvah. Eni v gledališče v Ljubljani, drugi v na novo odprta slovenska gledališča v drugih večjih mestih, ravnatelj Kumbatovič pa je bil med tistimi, ki ga je novo slovensko Ministrstvo za prosveto zadolžilo, da začnejo šolati bodoče generacije slovenskih gledaliških ustvarjalcev.

V prvi povojni gledališki sezoni 1945/46 so vrata odprla tri Slovenska narodna gledališča, SNG v Ljubljani, SNG v Mariboru in SNG za Trst in Primorje. V Ljubljani je gledališčnike ob novi sezoni, ki so jo, kajpada, začeli s Cankarjem, nagovoril tudi predsednik Izvršnega odbora Osvobodilne fronte Josip Vidmar in jim zapihal na dušo, naj se zavedajo, da ne začenjajo zgolj nove sezone, »temveč novo dobo slovenskega gledališča«. ⁷¹ Zakaj in odkod novo ime, pa ni v svojem nagovoru izpostavil niti on niti kateri od drugih uvodničarjev v novo gledališko sezono in novo gledališko dobo slovenske Talije.

Kljub temu pa lahko brez kančka dvoma zadržimo, da je prvo Slovensko narodno gledališče v letih 1944 in 1945 domovalo in delovalo v Beli krajini.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1643 – Predsedstvo Slovenskega narodno osvobodilnega sveta

AS 1670 – Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda

AS 1887 – Zbirka narodnoosvobodilnega tiska

A CTF AGRFT – Arhiv Centra za teatrologijo in filmologijo Akademije za gledališče, radio, film in televizijo

MNZS – Muzej novejšje zgodovine Slovenije, fototeka

LITERATURA

Cesar, Emil: *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja : (od 8. septembra 1943 do 9. maja 1945)*. Ljubljana : Svobodna misel, 2007.

Gabrič, Aleš: Slovenski umetniški klub. *Zgodovinski časopis*, 43, 1989, št. 1, str. 97–106.

Gale, Jože: *Igralci so prišli*. Novo mesto : Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1996.

Godeša, Bojan: *Kdor ni z nami, je proti nam : slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1995.

Inkret, Andrej (in dr.) (ur.): *Akademija za gledališče, radio, film in televizijo : [50 let] : 1946–1996*. Ljubljana : Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, 1996.

Kalan, Filip: *Veseli veter*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1975.

Koblar, Francè: *Dvajset let slovenske drame. 2 : 1930–1939*. Ljubljana : Slovenska matica, 1965.

Koblar, Francè: *Moj obračun*. Ljubljana : Slovenska matica, 1976.

Moravec, Dušan: Gledališče v narodnoosvobodilnem boju. Bohanec, Franček (ur.): *Kultura, revolucija in današnji čas : Peti sklic Plenuma kulturnih delavcev OF, 8. februarja 1978*. Ljubljana : Plenum kulturnih delavcev OF : Cankarjeva založba, 1979, str. 56–60.

Moravec, Dušan: *Podoba Jožeta Tirana*. Ljubljana : Mestno gledališče ljubljansko (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega ; 48), 1970.

Plahuta, Slavica: Igralske skupine IX. korpusa NOV in PO Slovenije. *Prispevki za novejšjo zgodovino*, XL, 2000, št. 1, str. 221–229.

Slivnik, Frančiška: *Razstava ob 40 letnici ustanovitve Slovenskega narodnega gledališča na osvobojenem ozemlju*. Maribor : Slovenski gledališki in filmski muzej Ljubljana, Borštnikovo srečanje Maribor, 1984.

Valič, Aleksander: *Frontniki*. Ljubljana : Založba Borec, 1980.

Vidmar, Josip: *Tovariši igralci. Gledališki list Drame Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, 1945–46, št. 1, str. 6*.

USTNI VIRI

Izjava Filipa Kumbatoviča Kalana avtorju, 18. 12. 1987.

⁷¹ Vidmar, *Tovariši igralci*, str. 6.

S U M M A R Y

The first Slovenian national theatre operated in White Carniola

When a larger liberated zone was formed in the south-eastern part of Slovenia after Italy's capitulation, White Carniola became the base to the leading institutions of the Slovenian resistance movement. Moreover, one year and a half before the end of the war, White Carniola also saw the establishment of civilian institutions that prepared the plans for the postwar takeover of power. Among them was also the Slovenian National Theatre established on 12 January 1944, the first in the Slovenian territory to be clearly designated Slovenian national theatre. Namely, before the war, two state theatres in Ljubljana and Maribor were merely designated national theatres, not being able to include the term Slovenian in their names due to the thesis of a triune Yugoslav nation and the failure to recognise the independence of the Slovenian people. Therefore, change in their designation could only follow after the war, when Yugoslavia was converted into a federal republic.

The theatre refused to be another in the series of Liberation Front wartime theatres set up for the

purposes of political propaganda and heightening the fighting morale of the partisans, which commonly operated in the rear zone of the battlefield. It organised drama courses due to the lack of actors to assume a greater number of demanding roles. The best talents continued to grace the stages of major Slovenian theatres even after the war. From August 1944 onwards, when the main part of theatre capacity in the liberated territory of White Carniola was consolidated in Črnomelj, increasing attention was given to a more challenging repertoire from the treasury of the world and Slovenian drama. By featuring Molière, Čehov, Nušić and the permanent Slovenian repertoire (Cankar, Linhart), the theatre transcended political activism, so typical of related theatres in the rear zone of the battlefield and in other liberation guerrilla movements. Furthermore, the theatre also planned to stage other giants of world drama (Shakespeare, Schiller), but was prevented from doing so due to its short period of operation and the lack of personnel. The Slovenian National Theatre employed a small number of actors with many years of experience in appearing on the stages of major Slovenian theatres.

As the battlefield moved closer to White Carniola, the Slovenian National Theatre was transferred to its rear zone in Dalmatia. After the end of the war in May 1945 some plays that were prepared in White Carniola were also staged in the Slovenian capital of Ljubljana.